

Dioráma, (re)konstrukce a experimentální archeologie

Článek rozebírá vztah mezi trojrozměrnými statickými zobrazeními minulosti a experimentální archeologií a tvrdí, že rekonstrukce nejsou přímým, ale vedlejším produktem experimentální archeologie.

■ Lara COMIS
(Itálie)

Úvod

Předmětem tohoto článku bude propojení mezi trojrozměrnými statickými zobrazeními minulosti a experimentální archeologií. Trojrozměrná zobrazení minulosti lze vidět jak v muzeích v podobě diorám, tak ve skanzenech v podobě budov a (re)konstrukcí lokalit. Dioráma a (re)konstrukce mají společnou minulost: poprvé byly vytvořeny během mezinárodních výstav ke konci 19. století. Zajímavé je, že se jedná o stejnou dobu, kdy se objevuje disciplína experimentální archeologie.

Experimentální archeologie v současnosti téměř dosáhla statusu autonomní archeologické disciplíny a trojrozměrná zobrazení jsou stále používána při zobrazování kultur (minulých a současných). Je experimentální archeologie zdrojem těchto trojrozměrných vyjádření? Nebo jsou trojrozměrná zobrazení pouhým vedlejším produktem experimentální archeologie? Jak velká část experimentální archeologie je spojená s tvorbou trojrozměrných zobrazení?

První část článku se zaměří na dioráma a (re)konstrukci staveb tak, jak byly používány při výstavách z historického hlediska. Bude uvedeno porov-

nání se specifickým příkladem z experimentální archeologie. Druhá část článku všeobecně popíše současnou situaci a poslední část uvede diskuzi, která zodpoví výše položené otázky.

Zakonzervováno v čase

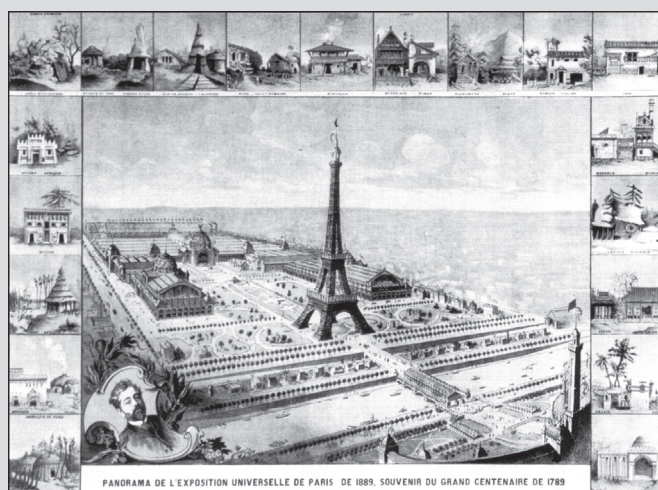
Dioráma i (re)konstrukce jsou statická trojrozměrná zobrazení toho, jak jejich tvůrci vnímali realitu. Je třeba zmínit, že dioráma a (re)konstrukce také zobrazují přírodní prostředí nebo etnografické materiály (Moser 1999, 95).

Termín (re)konstrukce zde znamená trojrozměrné konstrukční detaily jako například stavby, palisády, pevnosti a podobné věci. Zobrazují lidské scénérie minulosti, ale ne lidské bytosti jako takové. Naproti tomu diorámata jsou trojrozměrná umělá zobrazení zahrnující lidi v nejrůznějších činnostech.

Koncem 19. století pohlížel západní svět na minulost se zcela novým přístupem. Na výstavách **Expositions Universelles** v Paříži byly vystaveny archeologické předměty, zvláště během let 1867, 1878 a 1889. Minulost měla možnost vyjádřit myšlenku „západního pokroku“ porovnáním „primitivů“ (minulost) a „civilizovaných“ lidí (současnost) (Müller-Scheessel 2001, 391; Moser 1999, 102). Aby byl zvýrazněn kontrast mezi těmito dvěma světy, archeologické artefakty byly posíleny etnografickými materiály („moderní divoši“, Müller-Scheessel 2001, 393). V roce 1889 byl tento kontrast uveden na výstavě **L'Histoire de l'habitation**: (re)konstrukce pradávnej architektury byly fyzicky postaveny

u paty Eiffelovy věže, mocného symbolu lidského pokroku. Z rekonstruovaných staveb patřila pětina pravěkým a protohistorickým dobám a stavby byly vybaveny podle svých „stylů“ (Müller-Scheessel 2001: 396) (obr. 1 a 2). Chýše a domy navrhnul architekt, některé měly zároveň funkci obchodních stánků (např. v germánských a keltských chatách se prodávalo pivo). Pokud je autorce známo, toto byla první výstava rekonstruovaných pravěkých staveb pro veřejnost. Diorámata byla na této výstavě rovněž předvedena, aby popsala „historii práce“. Sedm skupin v životní velikosti zobrazovalo lidi pravěké i přírodních národy, jak vykonávají různé aktivity (Müller-Scheessel 2001, 397) (obr. 3 a 4). Dopad byl ohromující. Vzdělávací efekt a „přesnost“, s níž autor vytvořil konstrukce (a kterou můžeme z dnešního hlediska vidět kriticky) jim zajistila velké uznání mezi badateli (Müller-Scheessel 2001, 396). Didaktická síla diorám byla od té doby brána vážně.

Je pozoruhodné, že tyto dva způsoby zobrazení minulosti byly spojeny s výstavou skutečných archeologických nálezů už v době, kdy byla archeologie na samém začátku svého vývoje. Co bylo považováno za nejnovější archeologické poznání, bylo vyobrazeno na mezinárodních výstavách pomocí diorám a (re)konstrukcí. Jednotlivé země ale kladly při prezentování své kultury důraz na národní hledisko. Šlo o to, že na kulturní rozdíly bylo pohlíženo jako na ospravedlnění nadvlády západní kultury,

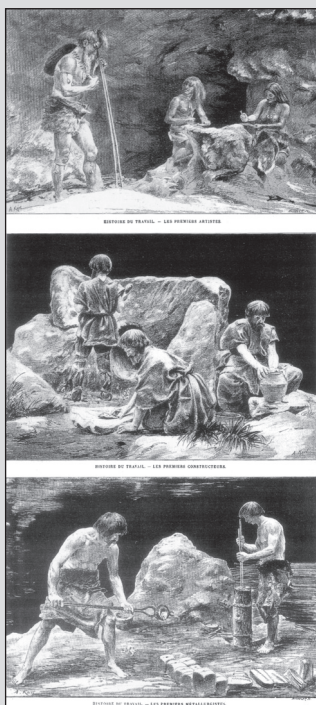

■ Obr. 1-2 *L'Histoire de l'habitation* během Exposition Universelle v roce 1889 v Paříži: pravěké stavby byly vystaveny pod Eiffelovou věží (Müller-Scheessel 2001: 394-5).

* Tento článek byl původně publikován jako magisterská práce na University of Exeter (2003).

a tím bylo jejich pozadí poněkud rasistické (Müller-Scheessel 2001: 400).

Tyto prostředky byly použity při **Americké mezinárodní výstavě** na konci 19. století. Sociologové definovali to, co americké výstavy dávaly lidem, jako stavbu „symbolického vesmíru“. (Re)konstrukce staveb byly umístěny ve „vesnicích divochů“, ve kterých skutečné kmeny z jiných kultur předváděly tance a rituály, čímž se staly etnografickou (re)konstrukcí. V Chicagu na výstavě v roce 1893 zobrazil

Smithsoniánský institut dioráma zobrazující „lidi doby kamenné“ (Moserová 1999: 103). O několik let později na **Panamerické výstavě** v roce 1901 (v Buffalu) byla představena galerie s názvem „vývoj člověka“, která zobrazovala Darwinovu teorii evoluce „od nejnižšího divocha po nejupravenějšího dnešní gentlemana“ (Rydel 1984: 150).

Moserová (1999) analyzovala diorámata, která prezentovala předchůdce lidské rasy. Zdůrazňuje množství výzkumu a nutnost konzultací s odborníky, aby mohla být vize časných hominidů vědecky správná. Velký úspěch, který trojrozměrné obrazy měly (byly použity i v učebnicích) přispěl k prohloubení určitých předsudků a stereotypů. V **Prvním Neandrtálci** (1933, Chicago) se objevuje nejen interpretace minulosti; smutně vyhlížející postavy navozují domněnku, že se blíží jejich vyhynutí a tím se naplňuje myšlenka převahy západní kultury (Moser 1999: 105) (obr. 5). Ve stejné době vznikala různými cestami také experimentální archeologie, například zájem o techniku štipání pazourků koncem 19. století začal mít vliv na poznání minulosti (Coles 1979: 10-11).

Během **Světové výstavy v roce 1893 v Chicagu** byla zob-

razena jiná (re)konstrukce. Nebyla to budova, ale vikingská loď (obr. 6). Loď nesla název „Viking“ a byla rekonstruována na základě nálezů z Gokstadu (Christensen 1986). Plula přes Atlantický oceán z Norska do New Yorku po dobu 27 dní (Coles 1979, 26). To je považováno za dobrý příklad počátku experimentální archeologie. Data byla získána z archeologických nálezů, byla vytvořena replika a údajným cílem experimentu bylo prověřit schopnost lodě plavit se po širém moři, skutečné cíle však byly propagandistické (Coles 1979, 78; Christensen 1986, 68-69) – experimentální člun byl fyzickým důkazem toho, co se mohlo stát v minulosti, totiž že Vikingové se doplavili do Ameriky. Způsob, jakým loď oslovila návštěvníky výstavy, byl pozoruhodný. Hlavní myšlenka nebyla vyjádřena tak explicitně jako v jiných částech výstavy. Jak říká Coles, předmět výstavy měl „umožnit zájemcům vytvořit si vlastní závěr“ (1979, 26). Loď samotná byla zamíchána mezi ostatními atrakcemi a nezprostředkovala návštěvníkům žádnou myšlenku „pokroku“. Ve skutečnosti byla vikingská loď zosobněním vysoké úrovně technologie, pocházející z „primitivní“ minulosti, což byla v ideovém rámci výstavy myšlenka dost povážlivá.

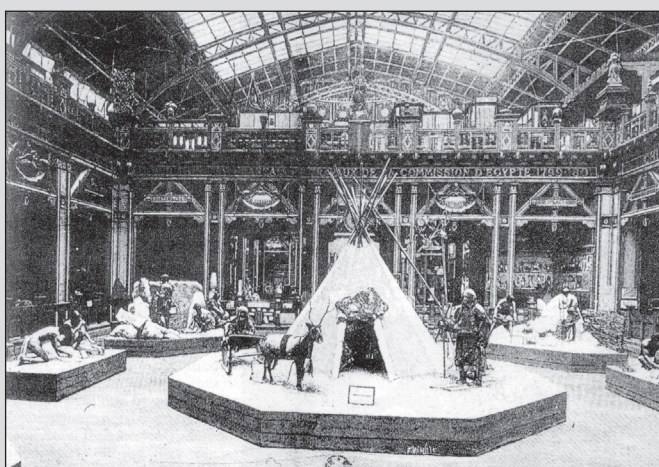
Zmražená minulost a vývoj disciplíny

Pokud se obrátíme do přítomnosti, najdeme působivé množství (re)konstrukcí a diorám po celém světě. V **muzeu v Hongkongu** lze vidět 42 metrů dlouhé dioráma, zobrazující různé činnosti prováděné v neolitu. Na internetových stránkách muzea je řečeno, že jsou k vidění „scénérie jako živé, které umožňují návštěvníkům zažít vlastnosti životů dávných obyvatel, a které znázorňují způsoby, jakými byly používány některé artefakty“ (internetové stránky muzea v Hongkongu). **Muzeum Wielkopolskie v Poznani**

(Polsko) ukazuje stálou výstavu pravěkých dějin oblastí (od paleolitu po dobu železnou). Jsou použity (re)konstrukce sídel spolu s figurálními scénami. To jsou miniaturní diorámata, ve kterých jsou zobrazeny některé pravěké činnosti (internetové stránky Poznaňského muzea).

Architektonické (re)konstrukce hrají důležitou roli při potvrzování identity jak pro západní tak pro nezápadní kultury. Jsou důležité, protože zobrazují myšlenky, které jsou „aktivně použity při formování identity“ (Fyfe a Ross 1996 citovali v Piccini 1999, 159). To proto jsou etnografické (re)konstrukce hojně užívané v zemích, kde je národní identita sporná. V Nigérii ukazují **muzeum MOTNA** různé části země pomocí rekonstruovaných staveb, které postavili místní kmeny v 70. letech 20. století (Kaplan 1994, 63-5). To umožňuje národu zobrazit své historické úspěchy symbolickým spojením specifických znaků různých kmenů.

V Británii je pozornost také upřena na podporu národní identity. (Re)konstrukce z doby železné ve skanzenech a centrech kulturního dědictví se pokoušejí zprostředkovat pojetí národní identity pomocí prezentace „Keltů“ v regionech, kde je doba železná považována za přímý spojovací článek s předky (Piccini 1999, 151-7). Většina kruhových domů, které byly (re)konstruovány na lokalitách z doby železné, byla vytvořena na základě výsledků práce v Reynoldsově **Butser Ancient Farm** (Piccini 1999, 152), až na jeden případ (Castell Henllys, Wales), kde není užití archeologických výsledků v ukázce (re)konstrukce jisté (Mytum 2000, 166). Butser je „laboratoř pod širým nebem“, ve které jsou testovány hypotézy z archeologických dat (Reynolds 1999, 156) a stává se tak centrem experimentální archeologie, které šíří výsledky výzkumů mezi veřejnost. Ale Butser byl rov-

■ Obr. 3-4 *L'Histoire du Travail* během Exposition Universelle v roce 1889 v Paříži: dioráma o pravěkých časech a o etnografických materiálech (uprostřed místnosti) ilustrované některými pracovními činnostmi (Müller-Scheessel 2001, 397).

něž v jedné vědecké publikaci definován jako „turistická atrakce“ (Wood and Cotton 1999, 28). Jinou ukázkou, že minulost může být i při zachování vědecké úrovně chápána jako turistická atrakce je **Yorvik Centre v Yorku**. Jsou zde použity pohyblivé figuríny v přesně vytvořeném prostředí, navrženém tak, aby silně zapůsobilo na smysly návštěvníků (internetové stránky Yorvického vikingského centra). Návštěvníci projíždějí expozicí ve speciálním vláčku. Jiným příkladem jsou „výjevy z minulosti“ v **Castell Heklys**, kde živí lidé dokořla předvádějí pravěké činnosti na rekonstruované scéně. Od návštěvníků jsou odděleni provazovými zábranami, což zesiluje divadelní nádech celé ukázky minulosti (Piccini 1999, 155).

Kde je experimentální archeologie?

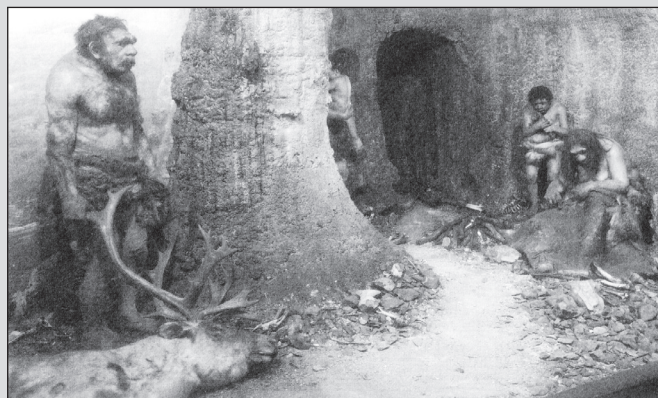
Dvě nejnovější definice experimentální archeologie (Reynolds 1999a a Mathieu 2002) zdůrazňují fakt, že experimenty jsou navrženy k testování teorií nebo interpretací minulosti. Podle Reynoldsova pohledu je vzdělání odděleno od prožitku a experimentu a důraz je kladen na fakt, že to je právě experiment a jeho publikování, co posouvá naše poznání vpřed (1999a, 156-7). Vzdělávací cíle se stávají vedlejším produktem experimentu, protože experiment samotný je základ jak pro vzdělání, tak pro zkušenosti (Reynolds 1999a a 1999b). Mathieuova definice dodává, že experimentální archeologie může také vytvářet hypotézy o minulosti (2002: 1).

Některá centra využívající trojrozměrná zobrazení minulosti, jak ve smyslu (re)konstrukce obydlí, tak ve smyslu diorám (jejichž klasické příklady zůstávají v muzeích), také provozují experimentální archeologii. V Irsku, v **Irském parku národního dědictví**, se provádějí experimenty s konstrukcemi domů

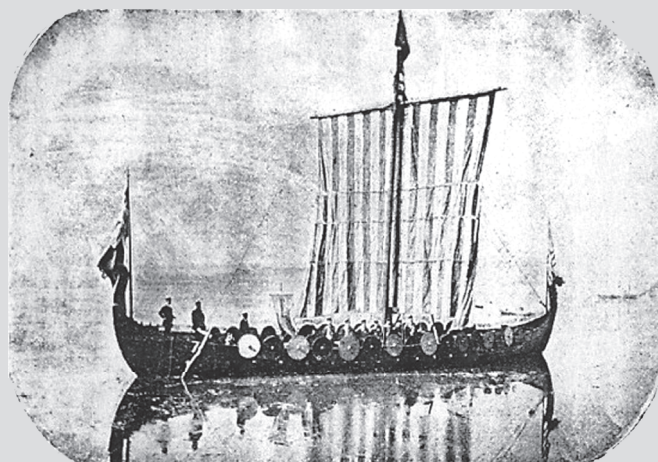
a funkčností pecí. Výsledky těchto experimentů jsou publikovány (Culleton 1999, 85-6). V Japonsku byly definovány tři základní druhy (re)konstrukcí. Primární cíl prvního typu je výzkum metodou experimentální archeologie, poté je lokalita využita pro vzdělávací účely (Okamura a Condon 1999). Kromě Butseru je nejznámějším centrem, které má vzácně vyvážený poměr mezi vědeckou a popularizační složkou, **historicko-archeologické experimentální centrum v Lejre** (Dánsko) (Rasmussen a Grønnow 1999). V tomto centru si může veřejnost vybrat mezi aktivním zapojením do experimentů a pravěkých řemesel, anebo spíše turistickou prohlídkou. Je pozoruhodné, že skanzenů, které poskytují návštěvníkovi výběr mezi těmito možnostmi, je velmi málo. To vnáší značný zmatek do představy, co experimentální archeologie doopravdy je, protože většina míst může ukázat nějaký ten rekonstruovaný kruhový dům a považovat se tím za „centrum experimentální archeologie“.

Diskuze

Vznik diorám a rekonstruovaných staveb je spojen s kulturním pozadím světových výstav. Jejich víceméně jasným účelem bylo ilustrovat soudobé poznatky o minulosti. Byly vytvořeny pro vzdělávací účely, a byly prezentovány veřejnosti, která byla zvyklá přijímat předpřipravené myšlenky v roli pasivního pozorovatele. Proces vyžadoval zaměření se na autentičnost, ale paralelní využívání etnografických příkladů vedlo spíše k zdůraznění primitivnosti. Navzdory dnešnímu hlubšímu poznání se zdá, že vytvořené stereotypy setrvávají i o století později. Proč? Protože statický trojrozměrný obraz minulosti se nedá tak lehce aktualizovat a sděluje pouze základní jednoduché koncepty (Tattersall 1992, 67, jak bylo citováno v Moser 1999, 111). Tyto koncepty nejsou otiskem živo-

■ Obr. 5 Dioráma s životem neandrtálců v Field Muzeu v Chicagu v roce 1933 (Moser 1999, 105).

■ Obr. 6 Loď „Viking“, replika archeologické ukázky, plula 27 dní z Osla do New Yorku a byla vystavena na Světové výstavě Chicagu v roce 1893 (Christensen 1986, 72).

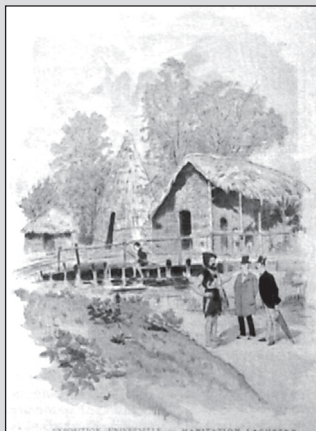
ta v minulosti, ale spíše intelektuálním produktem svých tvůrců. Jsou zobrazením současného pohledu na minulost, ne minulostí samotnou. Ale jejich síla přetrvává v průběhu času díky jejich fyzické realitě. To platí i pro ty, které jsou dnes stále vystavovány, jak ukazuje „galerie“ diorám a ve studii Mosera (1999). Problémy spojené s použitím takových zobrazení minulosti převažují nad pozitivy. Nicméně veřejnost je z nich nadšená a vyžaduje více reálných zobrazení minulosti (Moser 1999, 112; Stone 1994, 195).

Pokud by se vytváření statických zobrazení znovu důkladně promýšlelo, snad by to mohlo vyvolat nové otázky a nečekaným způsobem tak dát nové podněty archeologickému výzkumu. Otázky o minulosti mohou vést

k provedení experimentů, které je prokazují nebo vyvracejí. Dnes jsou trojrozměrná zobrazení minulosti obvykle využívána hlavně na místní úrovni. Klasická diorámata a některé (re)konstrukce jsou viděny v muzeích, zatímco ty novější jsou široce rozšířené ve skanzenech. Způsob, jakým jsou vytvořeny, je velmi podobný způsobu z 19. století, jen některé byly inspirovány výsledky experimentální práce.

Tradice světových výstav stále přetrvává v (re)konstrukcích, prezentovaných veřejnosti jako vzor národní identity, které nemají žádnou souvislost s archeologickými daty. Ve skutečnosti nejsou archeologickými, ale ideologickými (re)konstrukcemi. Navíc rozdíl mezi nimi a skutečnou experimentální archeologií není

veřejnosti (někdy ani té akademické) zcela zřejmý. Experimentální archeologie by neměla mít jako hlavní cíl zobrazování minulosti, takže trojrozměrná statická zobrazení minulosti nejsou jejím přímým produktem. Jestliže se provádí experiment se stavbou kruhového domu, cíle experimentu jsou splněny během stavby. Kvůli působení na veřejnost je dům vystaven jako vedlejší produkt. Ale vlastní kruhový dům bude trojrozměrným statickým zobrazením hypotézy o minulosti, nikoliv výpovědi o minulosti, na rozdíl od diorám a klasických (re)konstrukcí. Je spíše ilustrací našich otázek. Experimentální archeologie jde za hranice pouhé prezentace, protože to je jen její nástroj při kladení otázek o minulosti. Je škoda, že se prostředky minulé cílem (jako už častokrát v současnosti). Veřejnost by už měla

■ Obr. 7-8 Jezerní obydlí z Exposition Universelle v Paříži v roce 1889 a současný pohled na skanzen v Evropě. Jaké jsou pro veřejnost rozdíly a podobnosti? (Müller-Scheessel 2001, 397; foto: se svolením Annemarie Pothaara)

být přesycena bezmyšlenkovitým přijímáním trojrozměrných obrazů minulosti „jako kdyby“, a měla by směřovat k aktivnímu tázání se po minulosti. Pokud přejde z role pasivního pozorovatele do role aktivní spoluúčastníka, zmizí i některé popisované nevýhody. Dobrý způsob jak toho dosáhnout v experimentální archeologii je použití „praktických činností“ (Owen 1999, 174). Ty nutí k aktivnímu zapojení, které může vést k tomu, že si návštěvník vytvoří svůj vlastní svět.

Závěr

Popsat vztah mezi experimentální archeologií a trojrozměrnými statickými obrazy minulosti není vůbec snadné. Nedorozumění vzniká už z toho, že co je pro výstavu konečným výsledkem, je pro experimentální archeologie pouhým nástrojem, což platí obzvláště pro (re)konstrukce. Na počátku své historie nebyla experimentální archeologie podkladem pro vznik zmíněných obrazů. Nicméně otázky, které vznikly z pokusů o vytvoření přesného zobrazení minulosti, vytvořily základ, z něhož se experimentální archeologie zrodila. Tím začala revoluci ve způsobu prezentování minulosti, od „odpovědi“ k „otázce“, od „pasivního“ k „aktivnímu“. Dnes se (re)konstrukce stávají vedlejším produktem experimentál-

ní archeologie, a „živá“ diorámata se stávají jejich součástí. Bohužel stále přetrvává neblahá tradice světových výstav se snahou představit minulost způsobem, který je zcela odtržen od archeologických dat (obr. 7-8).

Literatura

- Christensen A. E. 1986: "Viking", a Gokstad Ship Replica from 1893, in O. Crumlin-Pedersen and M. Vinner (eds) *Sailing into the Past. Proceedings of the International Seminar on Replicas of Ancient and Medieval Vessels*, Roskilde 1984. Roskilde 1986. 68-77
- Coles J. M. 1979: *Experimental Archaeology*, London: Academic Press.
- Culleton E. 1999: The origin and role of the Irish National Park, in P.G. Stone and P.G. Planel (eds) *The Constructed Past: Experimental Archaeology, Education and the Public*. London: Routledge. 76-89.
- Hong Kong Museum Website: <http://www.lcsd.gov.hk/CE/Museum/History/english/exhibition/standingexhibition/galleries/gallery2.html>
- James S. 1999: *Imag(in)ing the Past: The Politics and Practicalities of (Re)constructions in the Museum Gallery*, in N. Merriman (ed.) *Making Early Histories in Museums*. London and New York: Leicester University Press. 117-35.
- Kaplan F.S.E. 1994: *Nigerian Museums: envisaging culture as national identity in F.S.E. Kaplan (ed.) Museums and the Making of "Ourselves". The Role of Objects in National Identity*. London: Leicester University Press. 45-78.
- Mathieu J. R. 2002: Introduction in J.R. Mathieu (ed.) *Experimental Archaeology, Replicating Past Objects, Behaviours and Processes*. BAR International Series 1035, Oxford: Archaeopress. 1-12.
- Moser S. 1999: *The Dilemma of Didactic Displays: Habitat Dioramas, Life-groups and (Re)constructions of the Past*, in N. Merriman (ed.) *Making Early Histories in Museums*. London and New York: Leicester University Press. 95-116.
- Müller-Scheessel N. 2001: Fair Prehistory: archaeological exhibits at French Expositions Universelles, *Antiquity* 75: 391-401.
- Mytum H. 2000: *Archaeology and history for Welsh primary classes*. *Antiquity* 74: 165-71.
- Okamura K. and Condon R. 1999: (Re)constructions sites and education in Japan: a case study from the Kansai region, in P.G. Stone and P.G. Planel (eds) *The Constructed Past: Experimental Archaeology, Education and the Public*. London: Routledge. 63-75.
- Owen J. 1999: Interaction or Tokenism? The Role of "Hands-on Activities" in Museum Archaeology Displays, in N. Merriman (ed.) *Making Early Histories in Museums*. London and New York: Leicester University Press. 173-189.
- Picini A. 1999: Wargames and Wendy Houses: Open-air (Re)constructions of Prehistoric Life, in N. Merriman (ed.) *Making Early Histories in Museums*. London and New York: Leicester University Press. 151-172
- Poznan Museum Website: http://www.muzarp.poznan.pl/muzeum/muz_eng/wystawy.htm
- Rasmussen M. and Grønnow B. 1999: The historical-archaeological experimental centre at Lejre, Denmark: 30 years of experimenting with the past, in P.G. Stone and P.G. Planel (eds) *The Constructed Past: Experimental Archaeology, Education and the Public*. London: Routledge. 136-45.
- Reynolds P. J. 1999a: The nature of experiment in archaeology, in A. F. Harding (ed.) *Experiment and Design. Archaeological Studies in Honour of John Coles*. Oxford: Oxbow 156-62.
- Reynolds P. J. 1999b: Butser Ancient Farm, Hampshire, UK, in P.G. Stone and P.G. Planel (eds) *The Constructed Past: Experimental Archaeology, Education and the Public*. London: Routledge. 124-135.
- Rydell R.W. 1984: *All the World's a Fair. Visions of Empire at American International Expositions, 1876-1916*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Stone P. G. 1994: The re-display of the Alexander Keiller Museum, Avebury, and the National Curriculum in England, in P.G. Stone and B. Molyneux (eds) *The Presented Past: Heritage, Museums and Education. One World Archaeology*, London: Routledge. 190-205.
- Wood B. and Cotton J. 1999: The Representation of Prehistory in Museums, in N. Merriman (ed.) *Making Early Histories in Museums*. London and New York: Leicester University Press. 28-43.
- Yorvik Viking Centre Website: <http://www.yorvik-viking-centre.co.uk/Home.htm>

Summary

Dioramas, (re)constructions and Experimental Archaeology

This paper questions the connection between three dimensional static depictions of the past (as dioramas and reconstructed buildings) and experimental archaeology. Dioramas and reconstructions have as first aim the display of an idea about the past. There is therefore a subtle difference with experimental archaeology: its first aim is the enhancement of knowledge and the reconstructions or replicas are only its tools in questioning the past. Experimental artefacts are therefore a representation of a question about the past, not of a statement. If the public could be informed about the process of questioning, perhaps some of the drawbacks of static depictions of the past might be overtaken.